

УДК 332.12(477)

І. М. Вахович,
д. е. н., професор, директор Інституту економіки та
управління, Луцький національний технічний університет
М. С. Забедюк,
аспірант, Луцький національний технічний університет

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ЕНДОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто підходи до трактування поняття "потенціал регіону", існуючі погляди на структуру територіального потенціалу. Авторами визначено зміст ендегенного потенціалу регіону та виділені його структурні елементи.

The article considers the approaches to the interpretation of the concept "potential of the region", existing views on structure potential of the territory. The authors determined the content of endogenous potential of the region and highlighted its structural elements.

Ключові слова: потенціал, регіон, структура, ендегенний потенціал регіону.

Key words: potential, region, structure, endogenous potential of the region.

ВСТУП

У період формування якісно нових шляхів виходу з економічної кризи та розробки програм соціально-економічного просторового розвитку на довготривалій період одним із дієвих та своєчасних шляхів є розроблення моделі ендегенно орієнтованого розвитку регіону, в основі якої лежать б ефективне використання та нарощення ендегенного потенціалу території. За словами Варналія З.С., "в умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів у країні саме внутрішній потенціал територій слід вважати головним ресурсом їхнього розвитку" [1, с. 75].

Дослідженнями проблем ефективності використання регіонального потенціалу займалися такі вчені, як А.І. Абалкін, В.П. Александрова, О. І. Анчишкін, Є.І. Бойко, З.С. Варналій, І.М.Вахович, З.В.Герасимчук, В.М. Гець, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, С.М. Злупко, Л.Л. Ковальська, І. І.Лукінов, І.Р.Михасюк, В.П. Руденко, М.І. Скрипниченко, Д.М. Стеченко, М.Г. Чумаченко та інші. Проте не вироблена однозначна позиція щодо визначення та оцінки потенціалу регіону, його структурної будови.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Цілями статті є дослідження різних підходів до змісту та структури регіонального потенціалу, визначення поняття "ендегенний потенціал регіону" та його структурних елементів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для систематизації існуючих трактувань територіального потенціалу зупинимось, насамперед, на визначенні самого поняття "потенціал".

Термін "потенціал" походить від латинського слова *potentia* і означає силу, міць. З економічної точки зору потенціал розглядається у двох напрямках. Перший трактує потенціал як ресурсне забезпечення, запаси, джерела, резерви [2, ст.13;3], другий — як "можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області" [4, с. 948]. Підходи до вивчення потенціалу в просторовому вимірі зведено у таблиці 1.

Узагальнюючі розглянуті підходи, можемо зазначити, що потенціал території — досить складне та багатоаспектне поняття, якому притаманні наступні характеристики:

- обсяг та види ресурсів регіону (що використовуються чи можуть бути використані);
- можливість території забезпечити суспільні потреби;
- здатність ефективно функціонувати.

Потрібно відмітити, що багато дослідників вказують на залежність ефективного функціонування території саме від її можливості, здатності, спроможності використовувати місцеві (часто обмежені) ресурси, таким чином підкреслюючи ендегенний характер самого поняття потенціалу.

На основі вищевказаного ендегенний потенціал регіону пропонуємо розглядати як:

- сукупність ресурсів на певній

території та здатність ефективного їх використання;

— спроможність виявлення та залучення незадіяних джерел розвитку задля забезпечення ефективного функціонування території.

Процес нарощення ендегенного потенціалу регіону потребує визначення його структурних елементів. З метою побудови оптимальної структури ендегенного потенціалу регіону розглянемо існуючі підходи до структуризації територіального потенціалу. Дослідники Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.А., Пасько В.Ф., розглядаючи потенціал регіону як основу розвитку господарської системи, наводять головні його складові: природно-ресурсний, демографічний, науково-технічний, виробничий та фінансовий потенціал території [5]. На нашу думку, якщо розглядати дану структуру з точки зору ендегенних процесів, доцільніше виділяти людський потенціал, як сукупність трудового потенціалу та реалізацію можливостей, які здатна забезпечити лише людина.

Також існує підхід, за яким територіальний потенціал визначається як сукупний ресурсний потенціал (СРП), що "формується за участю всіх ресурсів, які втягнуті у виробничу діяльність і використання яких дає певну результативність і продуктивність у процесі задоволення суспільних потреб" [14, с. 4—5]. При цьому основними компонентами сукупного ресурсного потенціалу пропонують розглядати природно-ресурсний, трудовий і виробничий потенціали. На наш погляд, суттєва відмінність ендегенного потенціалу полягає у тому, що він враховує не тільки ресурси, "втягнуті" у господарський процес, а й невиявлені та незадіяні джерела зростання.

Досліджуючи соціально-економічний потенціал сталого регіонального розвитку, М.В. Жук визначає економічний потенціал як матеріальну базу економіки регіону. "Економічний потенціал — відтворення економічних відносин у процесі суспільного виробництва, а також максимального використання його можливостей і ресурсів (виробничих, трудових, мінерально-сировинних, інформаційних, інтелектуальних тощо) для підвищення задоволення потреб суспільства" [7, с. 187]. На думку М.В. Жука, до особливих елементів економічного потенціалу регіонів слід віднести:

- просторово-економічний потенціал — можливість регіону забезпечити потреби на основі раціонального використання власних ресурсів, інфраструктури, людського капіталу, розміщення відносно політично-економічних центрів впливу та перспективи ринків збуту товарів і послуг;

— природно-ресурсний потенціал — сукупна продуктивність природних ресурсів, засобів виробництва і предметів споживання, яка виражається у їх сукупній споживчій вартості;

— еколого-економічний потенціал — ступінь екологічної рівноваги в інтегрованій геосистемі "суспільство — природа" та її здатність виконувати антропоєкологічну й виробничу функції;

Таблиця 1. Підходи до визначення терміну "потенціал регіону"

Підходи	Зміст поняття	Ендогенна складова
I Підхід: ресурси, запаси, джерела, резерви	Потенціал – наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [2, с. 13]	Ресурсне забезпечення території
	Потенціал регіональної економіки – це природні, економічні, соціальні, екологічні ресурси регіону, що знаходяться на території регіону, використовуються чи можуть бути використані для розвитку господарського комплексу регіону [5, с. 55]	
	Потенціал – узагальнена характеристика ресурсів, прив'язана до місця і часу [6]	
II Підхід: можливість, здатність, спроможність	«Просторово-економічний потенціал – можливість території забезпечити суспільні потреби за рахунок ефективного використання наявної ресурсної бази, виробничої і ринкової інфраструктури, людського капіталу, екологічної ємності тощо, а також її розташування відносно політично-економічних центрів впливу та перспективи ринків збуту товарів і послуг» [7, с. 187]	Можливість регіональної системи раціонально використовувати наявні ресурси, здатність забезпечувати ефективне функціонування території.
	«Потенціал – це максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням факторів впливу шляхом раціонального використання всіх видів ресурсів для досягнення поставлених цілей» [8, с. 8]	
	«Потенціал – можливість, реалізація якої вимагає нестандартного підходу, додаткової умови» [9]	
	Потенціал – наявність можливостей, які можуть використовуватись для забезпечення соціально-економічного розвитку господарської системи [10, с. 514]	
	Економічний потенціал регіону – сукупна здатність галузей народного господарства регіону виробляти продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевезення вантажів, надавати необхідні послуги населенню [11]	
	Потенціал регіону – це її здатність досягти поставленої мети за наявних ресурсів і умов їх використання, тобто це рівень ефективності використання обмежених ресурсів [12, с. 300]	
	Економічний потенціал – сукупні можливості суспільства до оптимального використання наявних ресурсів у процесі виробничих відносин з метою задоволення суспільних потреб [13]	
	Сукупний ресурсний потенціал (СРП) адміністративної області – це величина реалізованих і нереалізованих можливостей ефективного використання ресурсів відповідної території в процесі її господарської діяльності [14]	
	Виробничий потенціал регіону – можливість забезпечення якісних та кількісних характеристик розвитку виробництва в регіоні шляхом найбільш раціонального використання всіх видів ресурсів для задоволення потреб споживачів та при найменшій шкоді навколишньому середовищу [15, с. 12]	
	Потенціал території також визначають як «відношення між фактичною й граничною (гранично допустимою) густиною при мінливих умовах (з урахуванням додаткових витрат, організаційних заходів, відкриття нових ресурсів, технічного прогресу і т. д.) [16]	

— соціально-економічний потенціал — сукупність суспільних та економічних показників, які комплексно характеризують стан забезпечення населення регіону соціальними та економічними благами.

Поділяємо думку М.В. Жука щодо важливості ролі просторового розміщення регіональної системи. Адаже в умовах поглиблення інтеграції в світову економіку геополітичне та гео-економічне розташування як країни в цілому, так і окремих регіонів дає можливість забезпечити суттєвий економічний ефект. Тобто потенціал географічного розташування територій можна розглядати як один з елементів ендогенного потенціалу, оскільки ефективне його використання забезпечить подальший розвиток виробничої та соціальної сфер господарювання регіону.

В.В. Папш соціально-економічний потенціал (СЕР) визначає як досягнутий рівень соціально-економічного розвитку, так і, з іншого боку, можливість його подальшого підвищення, що потребує певних ресурсів і умов. При цьому величину й динаміку зміни соціально-економічного потенціалу пропонується визначати такими групами залежностей: кількісними і якісними характеристиками складових потенціалу; взаємозв'язками між підсистемами (системною якістю); впливом зовнішніх факторів.

При розподілі ресурсів та можливостей на зовнішні й внутрішні зазначається, що в умовах недостатності певних видів ресурсів вони можуть залучатися ззовні. Певні винятки становлять такі елементи, як соціальні інститути та стан навколишнього се-

редовища [9]. Ми підтримуємо таку позицію, адже соціально-культурне середовище певної території базується на багатовікових традиціях, тому у цьому аспекті доцільніше спиратися на місцеве етнічне середовище, а не нав'язувати чи переїмати чужі суспільні цінності. Що стосується стану навколишнього середовища, то пропонується його відновлення, оскільки неможливе його заповнення.

Також, на нашу думку, доцільне виділення управління як унікального ресурсу, такого, що "визначає напрям розвитку, можливості залучення зовнішніх ресурсів та ефективність використання внутрішніх" [9, с. 44].

У структурі соціально-економічного потенціалу В.В. Папш пропонує виділяти такі складові:

- забезпеченість основними природними ресурсами, стан навколишнього середовища;
- чисельність населення й трудові ресурси, загальноосвітній рівень;
- виробничий потенціал;
- науково-технічний і кадровий потенціал;
- регіональні та геополітичні аспекти соціально-економічного потенціалу;
- соціальний потенціал;
- інфраструктура.

На нашу думку, наведені складові найбільш близько відображають структурну будову ендогенного потенціалу регіону. Ми вважаємо доцільним внесення до цього переліку управлінського потенціалу як одного з основних елементів, що відображає спроможність території ефективно використовувати всі інші ресурси та пошуку нових шляхів розвитку.

Також у словнику, довіднику з регіональної економіки пропонується до розгляду термін "інтегральний потенціал регіону" як такий, що поєднує всі ресурси території і саму територію як поле взаємодії суспільно-природних компонентів, включаючи її транспортно-географічне положення [11], зокрема: природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний та ін. потенціали і територію з певним типом організації.

З.С. Варналій пропонує для визначення наявних і потенційних можливостей (джерел) розвитку регіону застосовувати термін "ресурсний потенціал регіону", оскільки, на думку автора, саме ресурсний потенціал регіону є "основною базою формування механізму реалізації його економічних інтересів" [1, с. 78]. Виділяються основні інтегровані складові ресурсного потенціалу:

- виробничий потенціал;
- природно-ресурсний потенціал;
- людський потенціал;
- фінансовий потенціал.

З.С. Варналій також відмічає зростаючу роль інформаційного та інституційного компонентів ресурсного потенціалу.

Досліджуючи структуру економічного потенціалу, О.Ф. Балацький пропонує виокремлювати в залежності від ступеня залучення в господарський оборот такі його частини:

- активна — ресурси, залучені в економічну діяльність (діючі основні виробничі й невиробничі фонди, нормативні запаси матеріальних цінностей у сфері виробництва та обігу, зай-

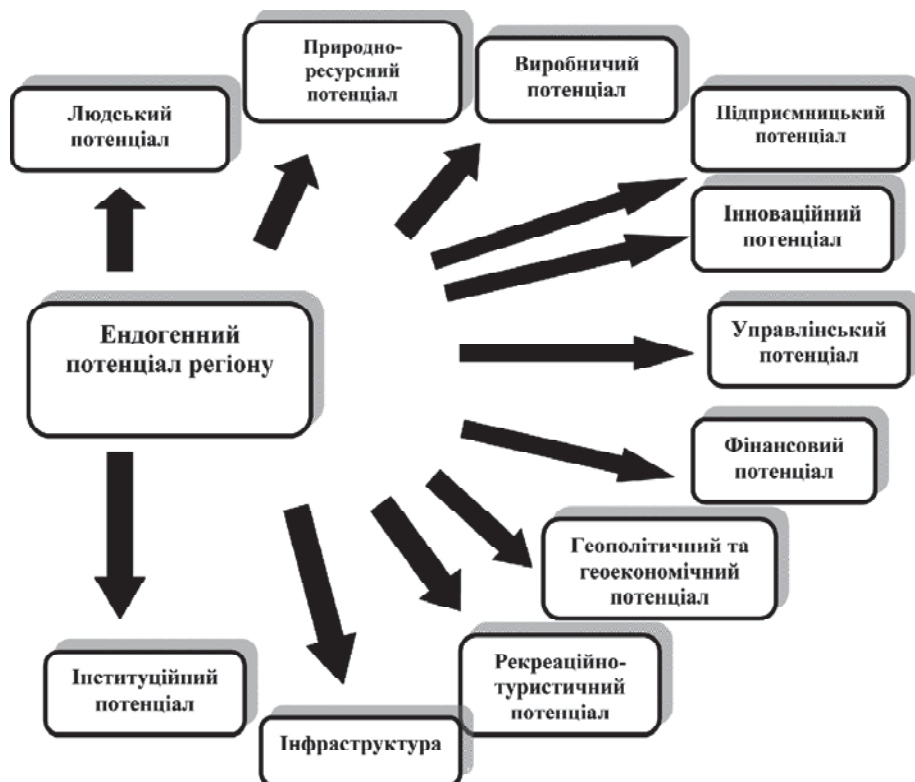

Рис. 1. Структура ендогенного потенціалу регіону

нята частина економічно активного населення тощо);

— пасивна — наявні та враховані ресурси, але ті, що не задіяні в державному обороті (наднормативні запаси і резерви матеріальних цінностей у сфері виробництва; незайнята частина трудових ресурсів, розвідані й враховані, але не залучені до обороту природні ресурси; результати наукових дослідів тощо) [13].

Вважаємо, що даний підхід доцільно врахувати в процесі формування та нарощення ендогенного потенціалу регіону.

Якщо розглядати потенціал як умову для здійснення певних процесів, то внутрішній потенціал території можна вважати ендогенним фактором розвитку території. Так, у "Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку" наведений перелік та характеристика ендогенних факторів розвитку регіону [17]:

1. Природно-ресурсний потенціал.
2. Економічний потенціал.
3. Науково-технічний потенціал
4. Стан навколишнього природного середовища.
5. Трудовий потенціал.
6. Туристичний потенціал.
7. Рівень природно-технічної безпеки, що характеризується переліком, структурою, розміщенням потенційно небезпечних об'єктів та інших джерел виникнення надзвичайних ситуацій.
8. Просторово-економічний потенціал (опорний каркас території) — характеризується наявністю основних ліній та вузлів соціально-економічного розвитку і тяжіння інвестицій.

У даному переліку звернемо увагу

на виділення туристичного потенціалу в окрему позицію. Як показує практика, зростаючі потреби населення у послугах туристичної та оздоровчої індустрії стали потужним стимулом розвитку багатьох регіонів. Тому вважаємо доцільним виділення рекреаційно-туристичного потенціалу як окремого компонента ендогенного потенціалу регіону.

Підсумовуючи вищенаведені підходи, пропонуємо наступну структуру ендогенного потенціалу регіону (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Отже, проведені дослідження дозволили:

1) на основі виділення існуючих підходів до визначення територіального потенціалу трактувати ендогенний потенціал регіону як сукупність ресурсів на певній території, здатність ефективного їх використання та спроможність виявлення, залучення незадіяних джерел розвитку задля забезпечення ефективного функціонування території;

2) проаналізувавши наявні підходи до структурної будови потенціалу території, виділити складові, які, на нашу думку, найбільш близько відображають структуру ендогенного потенціалу регіону;

3) запропонувати наступну структуру ендогенного потенціалу регіону, основними елементами якої є: людський потенціал, природно-ресурсний потенціал, виробничий потенціал, підприємницький потенціал, інноваційний потенціал, управлінський потенціал, фінансовий потенціал, геополітичний і гео економічний потенціал, рекреаційно-туристичний потенціал, інфраструктура та інституційний потенціал.

Література:

1. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / За ред. З.С. Варналя. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002. — 952 с.
3. Великий тлумачний словник суч. укр. мови / [уклад і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. — 1440 с.
4. Большой энциклопедический словарь. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: "Большая Российская энциклопедия"; СПб: "Норинт", 1998. — 1456 с.: ил.
5. Регіональна економіка: Навчальний посібник / За ред. Я.Б.Олійника. 2-е вид. змін. і доп. — К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2008. — 444 с.
6. Абалкин А.И. Диалектика социалистической экономики. — М.: Изд-во "Наука", 1981.
7. Жук М.В. Регіональна економіка: підручник. — К.: ВЦ "Академія", 2008. — 416 с.
8. З.В. Герасимчук, А.Л. Ковальська. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: монографія. — Луцьк: ЛДТУ, 2003. — С. 242
9. Пап В.В. Структурні процеси в економіці регіональних суспільних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В.В. Пап; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [відп. ред. Л.Т. Шевчук]. — Львів, 2009. — 340 с.
10. Новий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.: Радченко І.О., Орлова О.М. — К.: ПП Голяка В.М., 2007. — 768 с.
11. Регіональна економіка: Словник-довідник / О.Д. Богорад, О.М. Тевелєв, В.М. Падалка, М.В. Підмогильний; за ред. М.В. Підмогильного. — К.: НДІСЕП, 2004.
12. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник. — К.: Вікар, 2006. — 396 с.
13. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / Под общей редакцией О.Ф.Балацкого. — Сумы: ИТД "Университетская книга", 2006. — 973 с.
14. Романюк Н.І. Автореферат. Територіальна організація сукупного ресурсного потенціалу адміністративної області (на прикладі Волинської області).
15. Полунев Ю. Конкурентоспособность страны как национальная идея / Ю. Полунев // Зеркало недели. — 2005. — 19 марта. — № 10. — С. 13.
16. Алаев Е.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Е.Б.Алаев. — Москва, 1983.
17. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку. Затверджені наказом Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України від 29 липня 2002 р. № 224.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2010 р.